

В. В. Гедіков

аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ»

***Анотація.** У статті проаналізовано категорію правосуб'єктності, яка відображає один аспект або формальну властивість суб'єкта права. Ця властивість визначає здатність суб'єкта мати права, нести обов'язки, а також їх створювати, здійснювати та нести відповідальність за свої дії або бездіяльність. Так само, як відносини громадянства визначають статус особи в державі, правосуб'єктність визначає положення суб'єкта права в правовій системі.*

У статті здійснено дослідження сучасних підходів до розуміння категорії «правосуб'єктність», відмічено важливість даної категорії для юриспруденції та зроблено висновок про необхідність подальшого наукового дослідження даної тематики.

***Ключові слова:** правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, суб'єкт права, правовий статус, правовідносини, фізична особа, юридична особа.*

На сьогоднішній день правосуб'єктність є однією з ключових категорій в правозахисній та праворегулятивній системі будь-якої країни. Правосуб'єктність є основою громадянського суспільства, оскільки вона визначає права та обов'язки фізичних осіб у відносинах між ними та державою.

Правосуб'єктність забезпечує баланс між інтересами держави та правами громадян, оскільки дана категорія права обмежує неправомірні дії держави, запобігаючи порушенню прав та свобод громадян. Завдяки правосуб'єктності підтримується ідея розвиненої та захищеної правової системи, яка сприяє стабільності, розвитку суспільства та захисту прав фізичних осіб.

Проблеми розуміння категорії «правосуб'єктність» були предметом дослідження у працях таких вчених як В. Луць, Т. Нечитайло, Л. Остапенко, Ю. Пундор, О. Пушкіна, В. Січевлюк, О. Скакун, І. Сопілко, Є. Харитонов, О. Харитонova, Ю. Червоний, В. Щербина та інших вчених.

Вивчення сутності правосуб'єктності науковим методом вказує на те, що правосуб'єктність є однією із складних та системних категорій у сучасній юридичній науці. За своєю природою це поняття об'єднує в собі всі правові якості (властивості) суб'єкта права.

Правосуб'єктність визначається як стан включення до правової системи, присутність повноправного статусу як учасника цієї системи та можливість скористатися її ресурсами та отримати від неї захист. Цей стан не виникає самостійно, джерелом його виникнення є існуючий правопорядок та система юридичних норм [2, с. 132].

Н.М. Оніщенко підкреслює, що те, хто і за яких умов може бути суб'єктом права, тобто учасником правовідносин і які якості він повинен мати, визначається не природою чи суспільством, а виключно державою. Ця властивість визначається терміном «правосуб'єктність» [3, с. 57].

О.Ф. Скакун визначає категорію «правосуб'єктність» як обов'язковий елемент правовідносин. Для участі у правовідносинах суб'єкти повинні пройти два етапи наділення юридичними властивостями: 1) отримання властивостей суб'єктів права як потенційних учасників правовідносин, що відбувається через відповідність певним правовим вимогам стосовно правосуб'єктності; 2) отримання додаткових юридичних властивостей в конкретних юридично значущих ситуаціях – суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, які надаються їм правовими нормами. О.Ф. Скакун аргументовано виділяє правосуб'єктність фізичних осіб, юридичних осіб та компетенцію державного органу як вираження його спеціальної правосуб'єктності [8, с. 358].

Правосуб'єктність є динамічним явищем, яке змінюється відповідно до етапів соціально-економічного розвитку суспільства, при цьому зберігаючи свою сутнісну ідентичність.

Еволюція категорії «правосуб'єктність» триває і буде продовжуватися через розширення її змісту шляхом наукового дослідження, яке переходить від абстрактного рівня до конкретного. Головною метою

є діалектична реконструкція обраного об'єкта, що включає цілісну теоретичну узагальненість всіх її загальних, особливих та окремих аспектів.

Відсутність узгодженого розуміння категорії «правосуб'єктність» на доктринальному рівні пояснюється тим, що існують декілька теорій правосуб'єктності. Серед них можна виділити теорію волі (запропоновану Ф.-К. фон Савіні), теорію інтересу (представлену Р. фон Ієрингом), теорію юридичної особистості і різноманітні комбінаційні теорії. Останні щодо тлумачення правосуб'єктності суб'єкта цивільного права включають в себе елементи як теорії волі, так і теорії інтересу [1, с. 239].

У юридичній літературі виділяють три підходи до визначення поняття «правосуб'єктність» [9, с. 67].

Перший підхід визначає правосуб'єктність шляхом об'єднання категорій правоздатності та дієздатності. Згідно з цим підходом, правосуб'єктність особи визначається як єдність її структурних елементів – правоздатності і дієздатності. Якщо правосуб'єктність реалізується через дієздатність, то саме через здатність суб'єкта усвідомлювати свої юридично значущі дії та керувати своєю поведінкою вона і виявляється.

Прихильники другого підходу, крім праводієздатності, враховують також права та обов'язки, закріплені за особою законами, і ототожнюють правосуб'єктність з правовим статусом особи.

Прихильники третього підходу визначають, що зміст правосуб'єктності складається з праводієздатності.

Сучасні підходи до розуміння категорії «правосуб'єктність» визначаються комплексною інтерпретацією, що включає не лише юридичний аспект, але й соціокультурні, етичні та філософські виміри.

Можна виокремити наступні сучасні підходи до розуміння категорії «правосуб'єктність»: юридичний підхід, соціальний підхід, етичний підхід, політичний підхід, глобальний підхід.

В юридичному підході правосуб'єктність вказує на здатність фізичних та юридичних осіб бути суб'єктом правовідносин.

Правосуб'єктність у публічному праві може визначати статус особи перед державою, наприклад, у питаннях громадянства та пов'язаними з цим права та обов'язки.

У приватному праві правосуб'єктність може регулювати правовідносини між фізичними особами, наприклад, договірні відносини.

Юридичний підхід до категорії «правосуб'єктність» включає наступні аспекти:

– Фізична особа може бути правоздатною (здатною мати права та обов'язки), дієздатною (здатною самостійно здійснювати права та обов'язки), деліктоздатною (здатною нести юридичну відповідальність за свої протиправні вчинки).

На думку В.А. Січевлюка, навіть при тому, що категорія «правосуб'єктність» повністю розкривається за допомогою трьох ключових понять – правоздатність, деліктоздатність і дієздатність, дослідження цього правового явища ускладнюється новоствореними термінами, їх поєднаннями та визначеннями, які штучно введено в теоретичну сферу (такі як трансдієздатність, бізнесдієздатність, правочиноздатність, тестаментоздатність) [7, с. 67].

Правоздатність і дієздатність можуть бути розглянуті в якості двох важливих етапів, стадій розвитку правосуб'єктного зв'язку.

На першому етапі, який відповідає правоздатності, виникає ще не сформована воля, неготовність особи до самостійного виконання правових функцій. Це суб'єкт права, який поки що не має власного правового змісту і вольових рішень. Воля такого суб'єкта права тимчасово заміщується волею інших суб'єктів права, які діють від його імені відповідно до закону. Хоча цей суб'єкт права є реальним, однак він не може самостійно приймати правові рішення.

Другий етап розвитку правосуб'єктного зв'язку – це досягнення особою стану дієздатності. На цьому етапі особа має можливість самостійно здійснювати функції суб'єкта права, що визначає перехід від абстрактної можливості бути суб'єктом права до реальності. Така особа готова самостійно здійснювати правову діяльність, набувати і реалізовувати свої права та обов'язки, а також нести юридичну відповідальність за свої юридичні дії.

Дієздатність не може бути розглянута як етап здійснення правоздатності, вона представляє собою самостійну стадію розвитку правосуб'єктності. Ця стадія відображає перехід від абстрактного суб'єкта права, як правової можливості, до встановлення правового відношення між правоздатністю та дієздатністю.

Отже, правосуб'єктність є складним і багатоаспектним явищем у сфері права. Основні складові цього поняття – правоздатність і дієздатність, оскільки вони гарантують здатність учасників суспільних відносин виступати як суб'єкти права та правовідносин. Таким чином, ядром правосуб'єктності є система прав і обов'язків.

Ще одним важливим аспектом правосуб'єктності є повноваження, особливо у відношенні органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які часто виступають у ролі юрисдикційних органів.

Деліктоздатність доповнює структуру правосуб'єктності, забезпечуючи та гарантуючи виконання суб'єктом правовідносин своїх обов'язків. Аналіз етапного взаємозв'язку правосуб'єктності базується на тому, що цей зв'язок може бути віднесений до категорії зв'язків розвитку, які передбачають зміну станів системи. Це розкриває деякі ключові аспекти взаємозв'язку між правоздатністю та дієздатністю.

Один з основних підходів до правового регулювання загальної конструкції правосуб'єктності визначений у Конституції України. У ній визначено правосуб'єктність як ключову правову характеристику громадян, що є зовсім природною в умовах будівництва України як демократичної та правової держави. Це враховує сутність та правову природу Конституції України та необхідність розробки ефективних конституційних механізмів для забезпечення прав і свобод людини і громадянина [6, с. 14].

– Що стосується правосуб'єктності юридичної особи, то дана особа створюється та ліквідується відповідно до чинного законодавства, а також може мати права та обов'язки та виступати в юридичних відносинах через свої органи та представників.

В.С. Щербина стверджує, що у цивільному законодавстві та цивільному праві ключовими є категорії правоздатності та дієздатності, які, узяті разом, формують поняття «правосуб'єктність». У господарському законодавстві та господарському праві України використовується термін «господарська компетенція», через яку виражається концепція «правосуб'єктності» у науці господарського права [11, с. 17].

Роль категорії правосуб'єктності юридичної особи, подібно до будь-якого суб'єкта права, полягає у фіксуванні можливості участі юридичної особи у правовідносинах. Також ця категорія визнає за юридичною особою здатність бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків. Це впливає на особливості правового регулювання участі юридичних осіб у цивільному обігу, зокрема, на правила укладання ними угод та договорів.

Важливо відзначити, що правосуб'єктність юридичної особи не виникає і не існує сама по собі, а безпосередньо пов'язана із дією держави. Держава визначає правосуб'єктність особи та визнає її юридичною особою. Такий підхід до розуміння правосуб'єктності підкреслює, що ця категорія має об'єктивний характер [5, с. 210].

Соціокультурний аспект розглядає правосуб'єктність як динамічне поняття, яке видозмінюється відповідно до соціокультурних та історичних умов. Культурні цінності та переконання можуть впливати на сприйняття і реалізацію права в різних культурах. Врахування різних міжнаціональних та міжкультурних особливостей може бути важливим для розуміння та захисту прав різних культурних груп. Соціокультурний підхід підкреслює важливість активної участі громадян у формуванні правових норм та стандартів, що визначають їх правосуб'єктність.

Етичний підхід акцентує увагу на універсальних правах людини, які визнають гідність кожної особи незалежно від її характеристик чи статусу. Даний підхід висуває вимогу справедливого та рівного доступу до прав всіх громадян, уникнення дискримінації та нерівності фізичних осіб. Завдяки етичному підходу враховується значення індивідуальної свободи та автономії, надаючи право вибирати та приймати рішення відповідно до внутрішніх переконань особи. Етичний підхід допомагає знаходити баланс між правами та інтересами різних осіб та груп в інтересах справедливості та гармонії.

Політичний підхід до категорії «правосуб'єктність» орієнтується на розгляд цього поняття через призму влади, політичних структур і відносин у суспільстві. Розгляд правосуб'єктності враховує роль політичних інститутів у визначенні, захисті та обмеженні прав та свобод громадян. Політичний підхід може враховувати вплив міжнародних норм та організацій на правосуб'єктність, зокрема, роль міжнародних правозахисних організацій.

Завдяки політичному підходу можливо вивчати взаємодію між правовими нормами, політичними процесами та владними структурами для забезпечення правосуб'єктності в суспільстві.

Глобальний підхід розглядає як міжнародне право визначає правосуб'єктність на міжнародному рівні та як забезпечується захист прав фізичних та юридичних осіб. За допомогою глобального підходу можна дослідити як міжнародні декларації та конвенції забезпечують глобальний захист прав осіб. У цілому глобальний підхід до правосуб'єктності розглядає взаємодію між суб'єктами на міжнародному рівні та допомагає визначити як міжнародні фактори впливають на права та обов'язки осіб у глобальному масштабі.

На окрему увагу заслугоує розгляд правосуб'єктності цифрових суб'єктів права (інформаційної правосуб'єктності), оскільки зі стрімким розвитком інформаційних технологій виникають, розвиваються та взаємодіють між собою і державою нові й нові цифрові суб'єкти права.

А. Марущак визначає інформаційну правосуб'єктність як здатність суб'єкта інформаційних правовідносин мати інформаційні права та набувати своїми діями суб'єктивні інформаційні права та обов'язки, що формують зміст інформаційних правовідносин [4, с. 45]. Правосуб'єктність цифрових суб'єктів права має типову структуру, яка характерна і для інших суб'єктів права, а саме: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, однак зміст даної структури може зазнавати змін у процесі розвитку інформаційних технологій та виникнення нових цифрових суб'єктів права.

Для кожного цифрового суб'єкта права характер інформаційної правосуб'єктності різний, оскільки у кожного окремого цифрового суб'єкта є власна унікальна правосуб'єктність з визначеним змістом. Це обумовлено різноманітністю інформаційних правовідносин, особливо в галузі ІТ-права. З цього приводу Є. Харитонов та О. Харитонova наголошують, що відносини в ІТ-праві є неоднорідними, а отже для інформаційних правовідносин характерні різні методи правового регулювання. Оскільки до ІТ-сфери належать різноманітні інформаційні, інформаційно-технологічні, комунікативні тощо відносини, які за своєю сутністю є соціальними зв'язками «по горизонталі» та «по вертикалі», зрозумілим є те, що для їхньої організації використовуються як диспозитивні, так і імперативні методи. Ця обставина дає підстави вважати про відсутність єдиного методу правового регулювання відносин в ІТ-сфері [10, с. 22].

Таким чином, наявне широке коло, яке має тенденцію до постійного розширення, суб'єктів інформаційних (цифрових) правовідносин, які відрізняються один від одного обсягом визначеної інформаційної правосуб'єктності, що зумовлений різноманітністю інформаційних правовідносин, що виникають, змінюються і припиняються в інформаційній галузі.

Отже, у сучасних умовах правовий статус суб'єктів права відображає їхню правосуб'єктність.

Правосуб'єктність є ключовою та невід'ємною характеристикою суб'єктів права, яка надає обґрунтування вважати їх такими та виступати у ролі учасників правовідносин.

Правосуб'єктність повинна включати спеціальні процедури та механізми, які дозволяють суб'єктам права ефективно вирішувати правові конфлікти, подолати недоліки в законодавчому регулюванні відповідних відносин, а також усувати обмеження, які можуть виникати внаслідок застосування закону.

Вимоги практики у сфері правотворчості, правозастосування та реалізації права направляють юридичну науку на перегляд та переосмислення ролі, змісту і значення категорії «правосуб'єктність». У сучасному етапі наукового вивчення суб'єктивної сфери права визнання самотності та самоцінності цієї категорії може служити стимулом для проведення у подальшому дійсно продуктивних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуленко О. Правосуб'єктність юридичної особи: сучасні виклики та невирішені питання. Теорія держави і права, 6/2018. С. 238–242.
2. Грекул-Ковалик Т., Донченко О. Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права. Проблеми та судження. С. 131–138.
3. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 444 с.
4. Марущак А. Поняття суб'єктів інформаційних правовідносин та їх класифікація. «Правова інформатика», № 4 (12)/2006. С. 44–48.
5. Остапенко Л.О. Проблемні питання цивільної правосуб'єктності юридичних осіб: теоретичний аспект. Юридичний науковий електронний журнал, № 11/2021. С. 210–213.
6. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. доктора юрид. наук. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 10–17.
7. Січевлюк В.А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-ге видання, стереотипне. Підручник. Київ: Алерта, 2021. 528 с.
9. Сопілко І.М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. Юридичний вісник, № 4(9), 2008. С. 66–70.
10. Харитонов Є. О., Харитонova О.І. Сутність ІТ-права: пошук парадигми. Право України. 2018. № 1. С. 18–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2018_1_4
11. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія В.С. Щербина. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

V. Hedikov. Modern approaches to understanding the category «subjectivity». – Article.

Summary. *The article analyzes the category of subjectivity, which reflects one aspect or formal property of a legal entity. This property determines the subject's ability to have rights, to bear obligations, as well as to create them, implement them and bear responsibility for their actions or inactions. Just as citizenship relations determine the status of a person in the state, subjectivity determines the position of the subject of law in the legal system.*

The article researches modern approaches to understanding the category of «subjectivity», notes the importance of this category for jurisprudence, and concludes on the need for further scientific research on this topic.

Key words: *subjectivity, legal capacity, subject of law, delictual capacity, legal entity, legal status, legal relationship, person, legal entity.*

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/39/02>

І. Ю. Кіореско

аспірант кафедри юриспруденції

Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету

м. Чернівці, України

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ САНКЦІЙ ЯК ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті розглядається поняття санкцій як правових засобів за цивільним правом України. Визначається, що сучасний процес відтворення системи правового регулювання зобов'язальних правовідносин загалом, відповідальності за їх порушення зокрема неможливий без урахування досягнень вітчизняної та світової теорії та практики права. Отже їх адекватне сприйняття і використання неможливе без всебічного та повного вивчення історичного досвіду та наукового аналізу діючого в минулому цивільного законодавства в процесі його еволюції відповідно до потреб суспільного життя, що змінюються.*

В статті акцентовано увагу на тому, що у юридичній науці категорія санкцій, ймовірно, виступає міждисциплінарним поняттям із ознаками оцінки. Принципову важливість санкцій для якоїсь окремо взятої галузі права відзначити складно. Усі галузі права тією чи іншою мірою стикаються з санкціями та їх наслідками.

Встановлено, що санкції в цивільному праві як правові засоби спрямовані на забезпечення інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, захисту цивільних прав та інтересів, мають особливу юридичну силу, спрямовану на усунення перешкод, які виникають на шляху задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин, виступають елементами механізму правового регулювання цивільних відносин і забезпечують його ефективне функціонування, призводять до негативних наслідків для особи, яка порушила (не виконала, чи неналежно виконала) цивільні обов'язки, встановлених законом чи договором, що забезпечуються державою шляхом застосування примусу. Санкції в цивільному праві слід розуміти в якості певних негативних наслідків, встановлених законом або договором, які застосовуються у разі невиконання (неналежного виконання) цивільно-правових обов'язків, порушення заборон, обмежень та у інших випадках, встановлених законом.

Ключові слова: *цивільне право, цивільні правовідносини, цивільне законодавство, цивільно-правова відповідальність, захист цивільних прав, санкції.*

Постановка проблеми. *Фундаментальні зміни соціально-економічної та політичної систем суспільства в Україні визначили актуальність проблем правового регулювання цивільно-правових та передусім зобов'язальних відносин.*

Сучасний процес відтворення системи правового регулювання зобов'язальних правовідносин загалом, відповідальності за їх порушення зокрема неможливий без урахування досягнень вітчизняної та світової теорії та практики права. Отже їх адекватне сприйняття і використання неможливе без всебічного та повного вивчення історичного досвіду та наукового аналізу діючого в минулому цивільного законодавства в процесі його еволюції відповідно до потреб суспільного життя, що змінюються.

У юридичній науці категорія санкцій, ймовірно, виступає міждисциплінарним поняттям із ознаками оцінки. Принципову важливість санкцій для якоїсь окремо взятої галузі